

Omaka par startade Läkartidningen

– en känslig kulturmänniska och en polemisk härskarnatur

Under Läkartidningens två första, svåra decennier var det ett omaka par som satte sin prägel på tidningen. Knut Kjellberg, redaktör 1903–1921, var en fint bildad kulturmänniska, alltför känslig för att utöva läkaryrket och föga intresserad av kampen för läkarkårens ekonomiska villkor. Hjalmar Forssner, andreredaktör 1905–1923, däremot, var en fackligt engagerad härskarnatur som gärna tog strid, även mot sina kolleger.

»Alla – vi må vara lärda eller lekmän – behöva vi vidga vårt vetande, behöva vi nya tankar, nya synpunkter och ny belysning över olika områden av mänsklig odling /.../ Kunskap utifrån, om från än så auktoritativt håll, skall icke okritiskt anammas, icke upptagas utan att det oväsentliga fränskiljes med utväljande av det betydelsefulla ...« [1, 2].

II Dessa citat kunde gott stå i en läkartidnings program. Upphovsmannen är också Allmänna svenska läkartidningens förste redaktör *Knut Kjellberg*, men sentenserna kommer inte från något manifest i tidningen. De är hämtade från hans tal vid folkbildningsmötet i Göteborg i juli 1912 respektive från en föreläsning vid Stockholms arbetareinstitut.

Kjellberg redigerade Läkartidningen från starten i december 1903 till sin död långfredagen 1921. Denne mångsysslare fick visserligen störst uppmärksamhet som folkbildare och politiker, men han hade också en medicinsk karriär: amanuens i Medicinalstyrelsen (1900–

1911) och professor i anatomi vid Konstakademien (1911–1921) [3–5]. I den senare rollen beklagade han att bristande tillgång på dissektionsobjekt hindrade demonstrationer på lik.

Grunden till sin ryktbarhet som vältalare lade den Göteborgsfödde medicinen under studieåren i Uppsala och Stockholm. Denne »Uppsalas gladaste student« gjorde lycka som spexare, klubbmästare och kurator i Göteborgs nation. När kamraterna i den mer på skämt än allvar inriktade vänföreningen SHT på 40- och 50-årsdagarna hyllade Julle von Snusendorf, som var Kjellbergs SHT-pseudonym, försummade de inte att påpeka att mång- och vältalarens doktorandämne varit sällsynt väl valt: Avhandlingen vid Karolinska institutet handlade om käkledens utvecklingshistoria [6, 7].

För känslig för läkaryrket

Knut Kjellberg var då visserligen legitimerad läkare, men han hade under utbildningen insett att hans »känslighet och inlevelse i mänskligt lidande inte gjorde honom lämplig för läkaryrket« [5]. Som redaktör hade han också svårt att engagera sig i kampen för läkarnas ekonomiska intressen. Redan 1905 tillsattes därför en biträdande redaktör, Hjalmar Forssner, som senare avslutade sin fackliga karriär som ordförande i Läkarförbundet.

En tung börda

Läkartidningens första år, då manuskripten aldrig ville räcka, var bekym-

Hjalmar Forssner, Läkartidningens andreredaktör från 1905, blev docent 1907 och tio år senare professor i gynekologi och obstetrik vid Karolinska institutet. Han avslutade sin fackliga karriär som ordförande i Sveriges läkarförbund. Han skrev flitigt i Läkartidningen, i både medicinska och fackliga frågor. Ett femtiotal artiklar av honom finns i registret fram till 1923, då han lämnade både redaktionen och ordförandeskapet i Läkarförbundet för att bli rektor för Karolinska institutet. Porträttet målades av Arvid Fougstedt omkring 1927.

mersamma. »Men redaktören verkade med outröttlig energi för sin tidskrift, och hans är ojämförligt den största förtjänsten, att dess hundår ej blev många. Sedan har han med aldrig sviktande intresse så gott som ensam burit redigerandets dagliga tunga börda«, skrev Forssner efter Kjellbergs död.

Förste redaktören skulle se till att tidningen kom ut på bestämd veckodag, ombesörja korrekturläsning, skaffa uppgifter om lediga läkartjänster, ansökningar, förslag, förordnande, farsotsrapporter m m samt redigera offentliga underrettelser.

Vidare referera myndigheters, läkar-sällskaps och förenings utredningar, yttranden, förslag och beslut om medicinalförvaltningen, redogöra för författningsändringar, taxefrågor och andra administrativa ärenden som berörde lä-

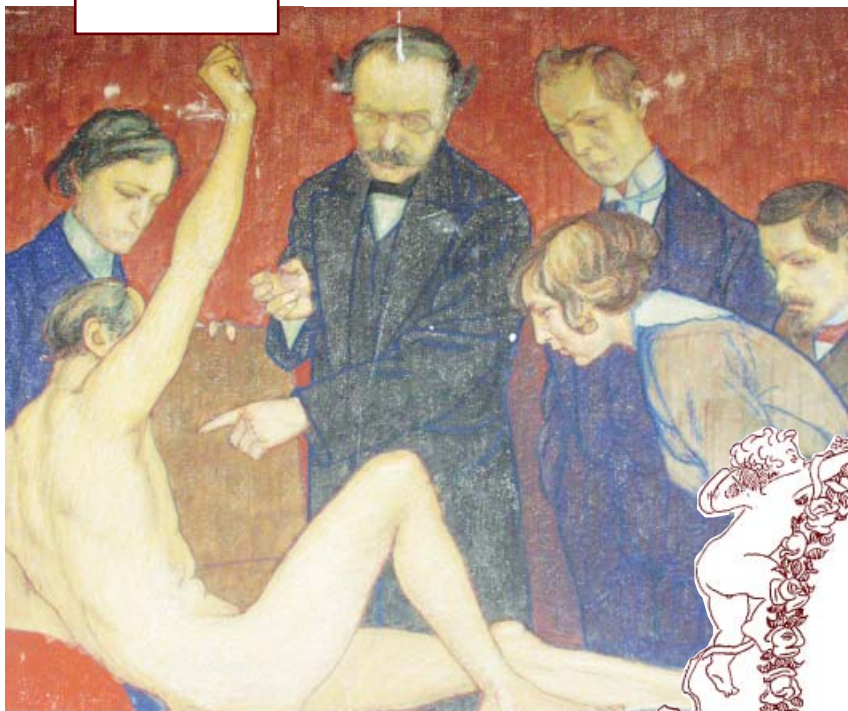
Författare

Yngve Karlsson

Redaktör Yngve Karlsson, med dr h c, var medarbetare i Läkartidningen 1980–1999 som redaktionschef och samordnare i den medicinska redaktionen.

Knut Kjellberg, som redigerade *Läkartidningen* från starten i december 1903 till sin död långfredagen 1921, var en mångsidig herre: Han var »Uppsalas gladaste student«, läkare, folkbildare och politiker. Bysten till vänster, utförd av Olof Ahlberg och placerad utanför Stockholms huvudbibliotek, skapades till minne av Kjellbergs insatser för folkbiblioteken.

Kjellberg hade också en medicinsk karriär: Han var amanuens i Medicinalstyrelsen (1900–1911) och professor i anatomi vid Konstakademien (1911–1921). I den senare rollen beklagade han att bristande tillgång på dissektionsobjekt hindrade demonstrationer på lik. Till vänster en detalj av en väggmålning, där Knut Kjellberg ses demonstrera anatomi på en levande modell för sina konstnärselever. Målningen, utförd 1913 av Gustaf Magnusson, finns vid Konstakademien i Stockholm.

Vältalaren och humoristen Julle von Snusendorf, alias Knut Kjellberg, hyllad i Snusköpings Veckoblad.

kares tjänsteälgganden och övriga verksamhet.

Tre idolporträtt

I skrift finns en ögonblicksbild från Kjellbergs arbetsrum i bostaden på Sturegatan 19: det stora skrivbordet med telefon, böcker och högar av handlingar, manuskript och tryck. Bokhyllorna fyllde en hel långvägg och visade omfattningen av hans intressen, liksom tavlorna, särskilt tre »idolporträtt«: ett porträtt av Darwin, ett av den danske teologen Harald Höffding, vetenskapsman och fritänkare, som skapade sin religionsfilosofi genom djupt tvivel och som formulerade en filosofi om det ideellas oförgänglighet [8], och en tavla med läkaren vid en sjukbädd [5].

Visserligen försummade Kjellberg aldrig ett läkarmöte eller ett fullmäktigesammanträde, men när förbundet »började alltmer utforma sig till en ekonomisk fackförening, som beredde sig till kamp för kårintressen, var han ej längre helt med. Taxefrågor och dylikt var honom fullständigt främmande«, skrev Forssner.

Radikal politiker

»En högtidsstund var det i går i andra kammaren, då Julle tolkade, såsom en-

dast han kan, vad vi moderna människor känna och tänka inför de djupa livsproblemen. Kamraren blev så gripen, att den spontant brast ut i applåder« [9]. Det enligt sjöförsvarsminister *Erik Palmstierna* gripande talet hölls den 8 maj 1918, då »Julle« Kjellberg bl a framhöll att det i en materialistisk värld är nödvändigt att skapa andliga värden och rättfärdighet, dvs mera för hjärtat än för intellektet. Det var en orostid, några månader av spänningsfyllt lugn före första världskrigets final.

Som ledamot av riksdagens andra kammare var Kjellberg då i praktiken ledare för liberala samlingspartiets radikala falang. Trots sin slagfärdighet blev han aldrig någon framstående partipolitiker; för denne »kammarens elegantaste kulturettrepresentant« var idealet att vara vilde, att stå fri och obunden [3]. Så uppskattad av arbetarna var han att han 1916 blev kallad att hålla tal mellan de röda fanorna vid 1 maj-demonstrationen i Stockholm.

I riksdagen ivrade han särskilt för religionsfrihet, folkbildning och förbättrad sjukvård. Han skrev motioner om bl a kvinnans rätt till statliga läkar- och lärartjänster och om konfessionslös religionsundervisning, och han stödde förslag om att avskaffa dödsstraffet och upphäva de s k hädelseparagraferna. På en annan politisk arena – i Stockholms stadsfullmäktige – kämpade han för nykterhet och sociala reformer, bl a kommunalt bostadsbyggande.

Banbrytande folkbildare

Knut Kjellberg intresserade sig inte så mycket för de medicinska vetenskapernas utveckling, men väl för biologin i stort, psykologin, filosofin och etiken. »Sin största betydelse har han haft för oss läkare och för vår verksamhet genom det sätt, på vilket han förstått att popularisera de medicinska vetenskaperna,

utan att pruta på sanning och fakta och utan tendens», skrev Forssner [5].

Kjellbergs bana som folkbildare inleddes 1900, när han efterträdde *Anton Nyström* som populärvetenskaplig föreläsare i anatomi och fysiologi vid Stockholms arbetareinstitut, där han åtta år senare blev föreståndare. Med tiden fokuserade hans föreläsningar alltmer på etiska frågor – särskilt sedan han 1917 tagit initiativet till Samfundet till främjande av intresset för etisk kultur.

De etiska söndagsföreläsningarna i arbetareinstitutet (med blommor, levande ljus och musik) lockade rekordpublik och gav honom epitetet »Sveriges störste lekmanpredikant«. Allt kunde han föreläsa om, oftast utan manuskript [8]. Den rastlöst initiativrike organisatören gick hem i alla läger – samtidigt uppskattad av vänsterns arbetare och personlig vän till *prins Eugen*.

Brådskan uppfyller varje sekund ...

Ett prov på Kjellbergs förkunnelse, som nära 100 år senare känns ganska aktuell:

»Brådskan uppfyller ju varje sekund, i de sk vilostunderna dallrar den ännu genom nerver och ådror och tvingar till fortsatt sysselsättning och verksamhet utåt. Ty utåtriktat är varje människosinne i vår tid: teknik, händelser samt arbete under jagande konkurrens suga i varje ögonblick åt sig alla disponibla själskrafter – ingen har tid över att rikta sig inåt till själavård, till själskultur.../Livsjaktet, livsoron och livsångesten jaga väldiga skaror av nutidens människor även under de lediga stunderna, ja, i sömnen« [2].

Ständigt återkom Kjellberg till att intresset borde dirigeras om: från mammonsdyrkan till skapandet av kunskap, till känslolivets förädlande. Han brännmärkte den lutherska etiken, byggd på belöning och straff, och utmålade kyrkan som en politisk institution.

Trots att han ständigt varnade för tidens »vansinniga hetsjakt« gav han sig inte själv den tid som behövdes för stillhet och meditation. När han efter en ansträngande föredragsserie i Trondheim skulle vila upp sig i Åre drabbades han av en dödande hjärtattack, på långfredagen 1921. *Nathan Söderblom* förrättade jordfästningen i Engelbrektskyrkan i Stockholm. Minst 50 000 människor kantade sorgetågets väg till Norra krematoriet. Prins Eugen utformade gravstenen.

Endast en ursäkt

Den som i *Läkartidningen* söker efter skriftliga bevis på Knut Kjellbergs briljans som skribent söker förgäves. En årlig, osignerad prenumerationsanmälan var allt i ledarväg. Ingen originalartikel bär hans namn, endast en kort ursäkt tycks han ha signerat: År 1918 gjorde han

avbön för den betänkliga försummelsen att han missat att publicera en ledigförklarad tjänst som provinsialläkare.

Allmänna läroböcker i hälsolära och naturlära skrev han emellertid. I skrifter som *Bokstugan* 1917–1921 trycktes också en del av hans allmänna föreläsningar om t ex »Kriget och den etiska kulturen«, »Tvång och frihet i folkuppfostran« och »Den andliga verkligheten«.

Odal Ottelin [8] prisar honom också som organisatör. Kjellberg var en självskrivnen ordförande när Folkbildningsförbundet bildades 1903, och mer än så: »dess ledare och själ«. Han organiserade föreläsungsverksamhet, vandringsbibliotek och utvecklingen av förbundets fem folkbibliotek. Strax innan han dog hade han börjat förverkliga planerna på att göra Folkbildningsförbundet till en bokförmedlare för folkbiblioteken i landet.

Kjellbergs nitiska arbete för att utveckla den verksamheten i Stockholm förklarar varför en byst av honom placerats utanför Stockholms huvudbibliotek. Det var Folkbildningsförbundets bibliotek som lade grunden till det som 1927 blev Stadsbiblioteket. Och det är som folkbildare han är ihågkommen i Gripsholms porträttsamling.

Medredaktören – en härskartatur

Kjellbergs medredaktör från 1905, *Hjalmar Forssner*, docent 1907 och tio år senare professor i gynekologi och obstetrik vid Karolinska institutet, hade större intresse än Kjellberg för fackföreningsarbete. Han skrev också flitigt i *Läkartidningen*, i både medicinska och fackliga frågor. Dessutom hade han som andreredaktör till specialuppgift att anskaffa och granska vetenskapliga uppsatser för tidningen.

Ett femtiotal artiklar av honom finns i registret fram till 1923, då han lämnade både redaktionen och ordförandeskapet i Läkartidningen för att bli rektor för Karolinska institutet.

Denne »kraft- och härskartatur« [4] var en av initiativtagarna till *Acta obstetrica et gynecologica scandinavia* och dess förste huvudredaktör. Läkarutbildningen var ett av hans specialintressen, och han var också en eminent klinisk undervisare. På det medicinska området skrev han bl a om embryologi, urnjuren, tuberkulos, eklampsi och bidrog med läroböcker för både allmänheten och sjuksköterskeutbildningen. Liksom Kjellberg var han också politiker i Stockholms stadsfullmäktige.

Under sitt sista år i redaktionen kom Forssner i konflikt med en grupp inom Stockholms läkarförening, inklusive sin medredaktör *Johan Wilhelm Norden*. Motsättningarna speglades i en de-

batt i *Läkartidningen* 1923 och 1924, där insinuationer om »koteriintresse« förekom och där solidaritetsplikt ställdes mot meningsfrihet i läkarkåren. Kärnfrågan gällde om hälsovårdsnämnden i Stockholm eller Medicinalstyrelsen borde styra tillsättningen av läkartjänster i Stockholm. Forssner agerade som vice ordförande i hälsovårdsnämnden för att denna skulle få fortsätta styra utnämningarna, medan motståndarna ville låta Medicinalstyrelsen bedöma sökandes kvalifikationer.

I minnesord över Forssner [10] skrev *Emil Bovin* att Forssner var synnerligen angenäm i sällskapslivet, men i diskussioner var han inte lätt att möta. Han var kritisk mot prövningen av nya uppslag, polemik roade honom, och med skicklig argumentering utnyttjade han påpassligt varje blotta hos motståndaren. Dessutom var han en orädd och självsäker person med fast tillit till sitt eget omdöme, utomordentliga arbetsförmåga och livliga intresse för allt som rörde sig i tiden. Vetenskaplig forskare i djupare mening blev han dock inte trots sin stora begåvning. Till det var hans arbetsdag alltför splittrad av många intressen och praktiska uppgifter.

Han hyllades av alla på sin 50-årsdag, men 1927 års årgång av *Läkartidningen* genljöd av kritik mot hans offentliga uttalanden om förmenta missförhållanden inom sjukvården och läkarkåren [11–17]. Striden orsakades av att Forssner gett ut en broschyr, »God och billig läkarvård ur samhällets och läkarnas synpunkt«. Han drog på sig häftig kritik från både enskilda läkare och Stockholms och Göteborgs läkarföreningar. Forssner ville satsa på stora polikliniker vid storstädernas sjukhus och anklagade specialisterna för att uppmuntra allmänhetens övertro på specialistvården. Också distriktsläkarna uppfattade hans tankar som ett hot [14].

Ännu värre var att man av broschyren lätt kunde få den uppfattningen »att läkarna i gemen är snikna yrkesmän, som tala vackert om det ideella i sina strävanden men i själva verket föra detta tal endast för att dölja sina egoistiska penningintressen«, skrev Stockholms distriktsläkarförening.

Referenser

1. Kilbom K. Ur mitt livs äventyr. Stockholm: Tidens förlag; 1953: 255–6.
2. Själskultur. Professor Knut Kjellbergs etiska söndagsföreläsningar. Med företal av prins Eugen. Stockholm: Hugo Gebers förlag; 1922.
3. Svenskt biografiskt lexikon (CD-ROM, Stockholm, 1998).
4. Widstrand A, redaktör. Sveriges läkarhistoria. Fjärde följden. Andra respektive

- tredje delen. Stockholm: PA Norstedt & Söners förlag; 1932, 1935.
5. Forssner H. Knut Kjellberg in memoriam. Svenska läkartidningen 1921;18:217-23.
 6. Ur berömda mäns lif 1. Julle von Snusendorf. Stockholm: SHT; 1908-1934.
 7. Snusköpings veckoblad 9 april 1917. (Hyllningsskrift utgiven av SHT.)
 8. Ottelin O. Två banbrytare: Kjellberg, Knut, Key, Ellen. Stockholm: Tidningen Studiekamraten; 1949.
 9. Palmstierna E. Orostid II, 1917-1919. Stockholm: Tidens förlag; 1953: 167.
 10. Hjalmar Forssner. Minnesord av Emil Bovin. Svenska läkartidningen 1930;27:957-61.
 11. Törnell G. Prof Forssner och poliklinikfrågan. Svenska läkartidningen 1927;24:357-60.
 12. Uttalande av Stockholms Läkarförenings styrelse med anledning av professor Hjalmar Forssners skrift »God och billig läkarvård ur samhällets och läkarnas synpunkt«. Svenska läkartidningen 1927;24:486-7.
 13. Kei E. »God och billig läkarvård«. Svenska läkartidningen 1927;24:487-92.
 14. Stockholms distriktsläkarförening. »God och billig läkarvård ur samhällets och läkarnas synpunkt«. Svenska läkartidningen 1927;24:493-501.
 15. Johannsen N. Hj Forssners »God och billig läkarvård ur samhällets och läkarnas synpunkt«. Svenska läkartidningen 1927;24:582-92.
 16. Lindhagen E. »Sjukvårdens renässans«. Svenska läkartidningen 1927;24:611-27.
 17. Ledare. Billig eller underbetald läkarvård. Svenska läkartidningen 1927;24:633-4.